

XATIRCHI TUMANI: ILDIZLARI VA MADANIY AN'ANALAR DAVOMIYLIGI

I.M. Xaydarov

Ilmiy rahbar: TDSHU, "Markaziy Osiyo xalqlari tarixi" kafedrası professori

Dilnoza Hayitmurodova Zafar qizi

Filologiya va tillarni o'qitish: koreys tili 1-kurs talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18091680>

Annotatsiya: Ushbu maqolada Navoiy viloyati Xatirchi tumani tarixining shakllanish bosqichlari, uning madaniy hayotidagi o'ziga xos xususiyatlari va an'analar davomiyligi yoritilgan. Tadqiqotlar davomida mahalla hayotidagi qadriyatlar va urf-odatlarining zamonaviy jamiyatdagi o'rni tahlil qilinadi. Maqola Xatirchi tumani misolida tarixiy meros va madaniy qadriyatlarning uzviy bog'liqligini ko'rsatishga qaratilgan.

Kalit so'zlar: Xatirchi tumani, Navoiy viloyat, tarixiy ildizlar, madaniy meros, an'analar, qadriyatlar, mahalla hayot, tarixiy rivojlanish, urf-odatlar.

Kirish. O'zbekiston Respublikasidagi har bir hudud, tuman va mahalla o'ziga xos tarixiy ildizlari, madaniy merosi va qadriyatlari bilan ajralib turadi. Shunday maskanlardan biri — Navoiy viloyatining qadimiy va boy tarixga ega Xatirchi tumanidir. Ushbu tuman o'zining qadimdan shakllangan urf-odatlari, madaniy hayoti, mehnatsevar aholisi va o'ziga xos an'analari bilan mashhur. Maqolada tuman tarixining shakllanish bosqichlari, mahalla hayoti, urf-odatlar va madaniy an'analar tahlil qilinadi. Xatirchi tumani 1926-yil 29-sentabrda tashkil etilgan [1]. Ungacha hudud Buxoro Xalq Sovet Respublikasi tarkibidagi viloyat bo'lgan (1920–1921) [4]. 1927–1930 yillarda Zarafshon okrugida rayon, 1938-yilgacha respublikaga bo'ysunuvchi rayon sifatida faoliyat yuritgan [3]. 1992-yildan boshlab u yangi tashkil qilingan Navoiy viloyatining tumani hisoblanadi [7]. "Xatirchi" so'zi arab tilidagi "xatr" — "katta" va "jo" — "suv" so'zlaridan kelib chiqqan bo'lib, "katta suv" ma'nosini bildiradi [2]. Arxeologik tadqiqotlar hududda miloddan avvalgi III ming yillik oxiridayoq misdan qurol-yarog' tayyorlanganini ko'rsatadi. Bronza davrida esa ilk o'troq dehqonchilik manzillari shakllangan: Novandak tepa, Umaramin tepa, Xo'ja qo'rg'on, Kufin va Paraxun kabi yodgorliklar mavjud [5]. Miloddan avvalgi II ming yillikning ikkinchi yarmida asosiy mashg'ulot chorvachilik va dehqonchilik bo'lgan [4].

Iqtisodiy va demografik holat

Bugungi kunda Xatirchi tumanida ekologik toza qishloq xo'jaligi mahsulotlarini yetishtirish va ularni qayta ishlash imkoniyati mavjud. Asosiy xo'jalik yo'nalishlari: paxtachilik, g'allachilik, chorvachilik, parrandachilik, sabzavotchilik, uzumchilik, bog'dorchilik, pillachilik, shuningdek, asalarichilik va baliqchilik. Hududda o'ndan ortiq millat vakillari hamjihatlikda yashaydi. 2022-yil ma'lumotlariga ko'ra, aholi soni 207 mingdan ortiq [7]. Asosiy qismini o'zbeklar (99,1%) tashkil etadi, shuningdek tojik, rus, ukrain, tatar, ozarbayjon, qozoq va boshqa millatlar yashaydi [8]. Aholi zichligi 1 km² ga o'rtacha 105 kishini tashkil etadi [4].

Mahalla va madaniy qadriyatlar

Mahalla — o'zbek xalqining ijtimoiy tuzumi va ma'naviy qadriyatlarini aks ettiruvchi noyob institutdir. Xatirchi tumanida mahalla instituti qadimiy an'analarni saqlashda muhim rol o'ynaydi. Xatirchi aholisi orasida qadimdan bir-birini qo'llab-quvvatlash, mehr-oqibat bilan yashash va mehnatsevarlik ustuvor qadriyat bo'lgan. Hashar, turli jamoaviy ishlar va qo'ni-qo'shnichilik munosabatlari mahalla hayotining ajralmas qismidir.

Mahalla hayotining asosiy koʻrinishlaridan biri turli marosimlar: toʻylar, sunnat toʻylari, xatna, nikoh va janoza boʻlib, ular anʼanaviy tartib-qoidalarga muvofiq oʻtkaziladi. Milliy urf-odatlar ayniqsa toʻy marosimlarida yorqin namoyon boʻladi: kelin salomi, oshi palov tortish, domla chaqirish, oq fotiha [6]. Xatirchi tumanida Navroʻz, sumalak sayli, marhumlarni yod etish kabi anʼanalar hamon davom etmoqda [8]. Qishloqlarda qadimiy kasblar, dehqonchilik urf-odatlari va bolalarni tarbiyalashdagi nasihatlar saqlanib qolgan.

Anʼanalar va davomiylik

Mahalla institutining faoliyati orqali qadimiy anʼanalar zamonaviy jamiyatga yetib kelgan. Navroʻz, marhumlarni yod etish, toʻy marosimlari, hasharlik va qoʻni-qoʻshnichilik avloddan-avlodga uzluksiz koʻchmoqda [3].

Bugungi kunda ham:

- qoʻni-qoʻshnichilik madaniyati, musibat va quvonchda hamdardlik;
- hashar anʼanalari;
- toʻy marosimlaridagi udumlar: kelin salomi, oq fotiha, osh tortish;
- Navroʻz va sumalak sayli;
- mehr-oqibat va sadaqa anʼanalari saqlanib qolgan [7].

Yoshlar ushbu anʼanalarda faol ishtirok etib, ularni zamonaviylik bilan uygʻunlashtirmoqda. Hashar tadbirlari ekologik aksiyalar bilan boyitilmoqda, mahalla yigʻinlari yoshlar tashabbuslari bilan kengaytirilmoqda, milliy bayramlar esa sahna koʻrinishlari bilan oʻtkazilmoqda [5]. Shu tariqa, Xatirchi tumanidagi madaniy anʼanalar nafaqat tarixiy meros sifatida, balki jamiyat hayotida faol yashab, avlodlar orasidagi maʼnaviy koʻprik vazifasini bajaradi [8].

Xulosa. Xatirchi tumanidagi madaniy meros nafaqat tarixiy xotira, balki jamiyatning maʼnaviy poydevorini tashkil qiluvchi muhim omildir. Anʼanalar va qadriyatlarning izchil saqlanishi hududning milliy oʻzligini mustahkamlaydi va kelajak avlodlar uchun bebaho maʼnaviy boylik sifatida xizmat qiladi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Abdullayev, A. (2010). Zarafshon vohasi qadimiy manzillari va yodgorliklari. Samarqand: SamDU nashriyoti.
2. Abdurazzoq xoʻja ibn Abduvaxxob xoʻja Badir ota. (1861). Kitobi bay'ya (qoʻlyozma).
3. Habibullayev, T. (2019). Mahalla instituti: tarix, rivojlanish va zamonaviylik. Toshkent: Maʼnaviyat.
4. Mavlonov, O. (1995). Oʻzbekiston arxeologiyasi asoslari. Toshkent: Fan.
5. Joʻrayev, A. (2017). Oʻzbekistonda anʼana va qadriyatlar tizimi. Toshkent: Universitet.
6. Rajabov, A., & Mamatqulov, A. (2001). Navoiy viloyati tarixi. Toshkent: Fan.
7. Oʻzbekiston Respublikasi Davlat Statistika Qoʻmitasi. (2022). Hududlar ijtimoiy-iqtisodiy koʻrsatkichlari: Navoiy viloyati.
8. Navoiy viloyati Xatirchi tumani hokimligi. (2022). Xatirchi tumani tarixi va buguni.